

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE INSTITUTIONALIZATION OF PHILOSOPHY OF EDUCATION IN MODERN PEDAGOGICAL SPACE

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів щодо інституалізації філософії освіти в сучасному педагогічному просторі, експліковано різні смисли поняття «філософія освіти», визначено її статус та завдання, а також доведено потребу формування адекватної стратегії і тактики сучасної освітньої політики. Визначено, що філософія освіти нині постає і як динамічна самосвідомість соціокультурного плану буття, і як умова виживання людства, і як найважливіший інститут збереження і відтворення духовного потенціалу окремої людини, народу, нації. До основних тенденцій розвитку філософії освіти віднесено зміну її соціокультурних парадигм, пов'язаних із кризою класичної моделі, та втілення нових фундаментальних педагогічних ідей в освітній та гуманітарний простір.

Відстежено, що філософія освіти знайшла своє відображення у відповідних освітніх національних доктринах. Зокрема, в Україні вона декларується як автономний, самодостатній, оригінальний та цілісний науковий напрям пошуку в контексті глобалізації, європейської інтеграції та національної самоідентифікації.

Глибинний аналіз педагогічної матриці України та її ролі в освітньому просторі Європи та світу, концептуально-теоретичний складник сучасного світового дискурсу освітньої політики, а також ключові проблеми освіти в умовах глобалізації здійснено шляхом реалізації видавничого проекту «Філософія освіти: пошук пріоритетів». У ньому акцентовано увагу на принципово нових соціально-філософських основах освітнього процесу в Україні, невіддільного від нової картини світу, її сутнісних рис, а також накреслено стратегію і тактику майбутніх перетворень, що мають сформувати відповідний «духові епохи» образ освіти.

Показано, що сутність освітніх процесів нині зведена до обґрунтування необхідності особистої відповідальності за світ у його відкритості, нестійкості та нелінійності на засадах соціокультурної переорієнтації та конститування живого універсуму особистості.

Ключові слова: філософія освіти, педагогіка, філософія, світогляд, освіта, освітня політика, інституалізація.

The article deals with theoretical and methodological analysis of the approaches to institutionalization of the philosophy of education in the modern pedagogical space, various meanings of the concept of the philosophy of education are explained, its status and tasks are defined, and also the need to form an adequate strategy and tactics of modern educational policy is proved. It is determined that the philosophy of education is now viewed as a dynamic self-consciousness of the sociocultural plan of being, as a condition for the survival of mankind, and as the most important institution for the preservation and reproduction of the spiritual potential of an individual in particular, and people and nation in general. The main tendencies of the development of the philosophy of education are the change in its sociocultural paradigms associated with the crisis of the classical model, and the implementation of new fundamental pedagogical ideas in the educational and humanitarian space.

It is observed that the philosophy of education has been reverberated in the corresponding national doctrines of education. In Ukraine in particular, it is regarded as an autonomous, self-sufficient, original, and integrated scientific research area in the context of globalization, European integration, and national self-identification.

The in-depth analysis of the pedagogical matrix of Ukraine and its role on both international and European educational arena, the conceptual and theoretical component of the contemporary world discourse of educational policy, as well as the key problems of education in the conditions of globalization were realized through the implementation of the publishing project called "Philosophy of Education: Finding Priorities". It focuses on the fundamentally new socio-philosophical foundations of the educational process in Ukraine, which are inseparable from the new picture of the world and its essential features, as well as outlines the strategy and tactics of future transformations that have to result in the formation of the educational image that will reflect "the spirit of the epoch".

It is shown that the essence of educational processes is now reduced to the substantiation of the need for personal responsibility for the world in its openness, instability and non-linearity on the principles of socio-cultural reorientation and the development of a potent monolithic personality.

Key words: philosophy of education, pedagogy, philosophy, worldview, education, educational policy, institutionalization.

УДК 37 (477) (091) 18/195

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-4>

Герасименко А.С.,

аспірант кафедри іноземних мов
Національного університету
водного господарства
та природокористування

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Потреба інституалізації філософії освіти як загальної парадигми організації і змісту знаннєвої платформи, що визначає духовну сутність особистості, її цінності та соціальні імперативи, продиктована вимогами часу. В умовах нівеляції індивідуальної та колективної ідентичностей, нестримного інформаційного тиску, деструктивного впливу агресивних віянь та потоків особливо серйозних

випробувань зазнає освітня сфера, позаяк вона наповнюється різними ідеями, що засвідчують відрив від традиційної культури, у зв'язку з чим стає неможливою ретрансляція духовного досвіду та стандартів поведінки попередніх поколінь. Уся система соціально-культурного виробництва, що безпосередньо пов'язана із процесами навчання, виховання, соціалізації та творення духовної платформи, зазнала руйнації. Смуга радикальних

перетворень на межі ХХ–ХХІ ст., яка охопила всі сфери соціокультурного буття – політику, право, економіку, ідеологію, етику, художній простір, засвідчила їх системний кризовий характер. Особливо гостро оприявила себе економічна і соціальна криза, ствердили свою невідворотність глобалізаційні перетворення, стали відчутними політичні та соціальні зрушення. Виняткове місце в цих трансформаційних процесах сучасності належить філософсько-освітній парадигмі, яка нині потребує цілісного осмислення та з'ясування своєї ролі в напрацюванні адекватних підходів в освітній політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні підходи інституалізації філософії освіти стають предметом розлогих інтерпретацій зарубіжних дослідників, серед яких J. Dewey, D. O'Connor, P.H. Hirst, G. Kneller, T. Buford, C. Lucas, M. Apple, A. Rorty, R. Curren та ін. Російська педагогічна думка відсилає нас до таких імен, як Б.С. Гершунський, який вибудовує філософський образ освіти третього тисячоліття; О.А. Берегова (досліджує концептуальні та інституціональні основи сучасної філософії освіти Росії); А.І. Ракітов, у дослідженнях якого філософія освіти набуває статусу філософії сучасності; Б.Г. Корнетов, О.Г. Прикот, І.Г. Фомічева експлікують поняття поліпарадигмальності освіти; А.П. Огурцов та В.В. Платонов аналізують образи освіти.

Водночас у працях українських учених досліджуються освітні стратегії і якість національної освіти (І.А. Зязюн), концептуальні засади філософії освіти України (В.П. Андрущенко, В.С. Лутай, П.П. Кононенко), становлення й розвиток проблеми цінностей освіти в системі філософського знання (К. Ващенко), соціально-філософський аналіз формування нової філософії освіти в Україні (М.С. Конох), євроінтеграційний контекст становлення новітньої вітчизняної філософії освіти (О. Кулик), проблеми розбудови категоріального апарату сучасної філософії освіти, а також її футурологічні розвідки (М. Култаєва) тощо. Масштабну кризу гуманітарної культури й освіти фіксують В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бех, Ю. Бех, М. Бойченко, В. Гайдено, Л. Горбунова, І. Добронравова, М. Євтух, В. Кізіма, В. Кремень, С. Клепко, В. Кушерець, М. Михальченко, І. Предборська, І. Родіонова, М. Романенко, І. Степаненко, В. Шевченко, В. Шубін та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Теоретико-методологічний аналіз підходів щодо інституалізації філософії освіти в сучасному педагогічному просторі у контексті формування адекватної стратегії і тактики сучасної освітньої політики не дістало достатньої уваги в сучасній педагогічній науці. З огляду на відсутність цілісного філософсько-педагогічного

теоретичного і методологічного аналізу окреслена проблематика закладає потенційні можливості її дослідження.

Мета статті – експлікувати теоретико-методологічні підходи інституалізації філософії освіти в сучасному педагогічному просторі

Виклад основного матеріалу. Більшість фахівців у галузі філософії освіти покладають на філософію освіти особливу місію – узяти на себе всі виклики ХХІ століття, які полягають найперше в тому, щоб відновити природні функції освіти в ролі важливої сфери пізнання і трансформації особистості й соціуму та усвідомити глибинні основи рушійних сил розвитку цивілізації з метою подальшого впливу на моральний і духовний розвиток людства, а також розглянути, «як відбувається розумовий і моральний розвиток людини в культурному середовищі, і як має сприяти цьому процесу система освіти» [6]; «обговорити граничні підстави педагогічної діяльності і досвіду та проектування шляхів побудови нової педагогіки» [15]. Основні завдання філософії освіти, як вважає О. Крашчева, зумовлені тенденціями розвитку сучасної освіти, а тому важливо «осмислити кризу освіти, кризу її традиційних форм та вичерпаність основної педагогічної парадигми; осмислити шляхи і способи вирішення цієї кризи; знайти граничні підстави освіти й педагогіки: місце і зміст освіти в культурі, розуміння людини та ідеалу освіченості, зміст і особливості педагогічної діяльності» [9].

Шукаючи вихід із ситуації, де переважають суб'єкт-об'єктні відносини, де наявна онтологія домінування і підпорядкування з усталеними технологіями досягнення успіху і влади, О.В. Архипова та Ю.М. Шор стверджують потребу легітимізувати саму освітню стратегію через повернення до таких граничних понять, як ідея освіти, без якої складно говорити про будь-які цілі, відповідно до яких педагогіка має виробити адекватні методи і форми сучасної освіти [3, с. 177].

Саме тому важливими джерелами філософії освіти стали спеціально-наукові дисципліни і передусім педагогіка, адже «мета і скерованість філософії освіти відпочатково мислилася як прокладання «мостів» між різними формами дискурсивної практики – між філософією і педагогікою» [14, с. 20], що допомагало подолати прогалину між ними, так що, «з одного боку, філософська рефлексія, скерована на осмислення процесів і актів освіти, була заповнена теоретичним і емпіричним досвідом педагогіки. З другого боку, педагогічний дискурс, що перестав замикатися своєю сферою і вийшов на «великий простір» філософської рефлексії, зробив предметом свого дослідження не тільки конкретні проблеми освітньої діяльності, а й важливі соціокультурні проблеми часу» [14, с. 21].

Серед основних тенденцій розвитку філософії освіти – зміна її соціокультурних парадигм,

пов'язаних із кризою класичної моделі, та втілення нових фундаментальних педагогічних ідей в освітній та гуманітарний простір. Актуальність цих ідей засвідчує створення міжнародної програми «Глобальна освіта майбутнього – Global Education Future (GEF)», яка покликана реалізувати не тільки ідеї цієї програми, а й об'єднати «лідерів глобальної освіти, новаторів, засновників освітніх стартапів, інвесторів, керівників освітніх закладів національного та наднаціонального рівнів для обговорення необхідних трансформацій традиційних форм освітніх систем в освітні екосистеми» [23]. Отже, філософія освіти стає своєрідною «тематизацією спільного дослідницького поля» [14, с. 5] і водночас «рефлексією, за допомогою якої не просто усвідомлюється, а конструюється нова сфера досліджень, нові підходи та нові методики спільного пошуку» [14, с. 5]. На межі ХХ–ХХІ століть на замовлення ЮНЕСКО реалізується безліч дослідницьких проектів, у яких на основі аналізу тенденцій розвитку суспільства та наявних світоглядних трансформацій твориться концептуальний образ майбутньої освіти, що має стати тією силою, яка сприятиме інтеграції світового співтовариства.

Проте доцільно зауважити, що поняття «філософія освіти та виховання» виникло задовго до появи її проблемного поля. Більш як півтора століття тому Г. Спенсер писав про те, що «філософія освіти має стати науковим орієнтиром, системою життєвих координат. Найважливіша основа філософії освіти – наявність у сфері педагогіки, так само як і в духовній сфері, бутті в цілому, загальних, наскрізних, універсальних зв'язків, тенденцій, суперечностей і закономірностей розвитку, що пронизують собою всі складники освітнього процесу» [2, с. 33]. Г. Спенсер підкреслює, що саме філософія допомагає педагогіці, соціології, біології та іншим наукам проникати у глибину минулих віків і, щонайсуттєвіше, – зв'язати зміст освіти і результати моніторингу не з кон'юнктурою чи застиглими догмами, а з вічно живим універсумом. Спираючись на загальнофілософський теоретико-методологічний інструментарій та знання, накопичені спеціальними науками, філософія освіти пропонує можливі концептуальні варіанти трансформації проблем та суперечностей педагогічної реальності. Вона сприяє залученню таких аргументів та концепцій, які спроможні обґрунтувати структуру освітніх стратегій. Тут важливо взяти до уваги, що саме філософія оперує граничними поняттями і, виходячи з них, можна вибудувати уявлення про сутність і цілі освіти, яких домагається педагогіка.

А.П. Огурцов та В.В. Платонов появу філософії освіти пов'язують із виділенням освіти в автономну сферу громадянського суспільства. Серед інших чинників вони називають також диверсифікацію та ускладнення інституцій освіти, розбіжність у трак-

туванні освітніх цілей та ідеалів, що фіксуються як парадигмальність педагогічного знання, виникнення нових вимог до системи освіти, пов'язаних із переходом від індустріального до інформаційного суспільства, перетворенням освіти в предмет особливого циклу наук – педагогічних дисциплін, психології, антропології [14, с. 12].

Водночас Л.Н. Талалова відстежує перетворення освіти у складну спеціалізовану систему з властивими їй закономірностями функціонування і розвитку, універсалізацію освіти, викликану потребами особистості в постійному оновленні знань в умовах дедалі відчутнішої динаміки суспільного життя та кризи освіти, що проявляється у невдоволенні її результатами, у констатації консервативності освітніх інститутів, прогалиною між рівнем підготовки спеціалістів та потребами суспільства, а також вихолощення смислотвірної парадигми освіти [16, с. 99–100].

Аналізуючи зміну філософської парадигми освіти, Г.А. Цой указує на ті фактори, які найбільшою мірою вплинули на означені процеси, серед них: злиття інтересів освіти, науки і промислових технологій, формування системи безперервної освіти; автономія університетів і збільшення їх відповідальності за весь освітній комплекс підготовки випускників високої кваліфікації; становлення філософії освіти як нової парадигми у загальній концепції освіти тощо [21, с. 137–140]. Методологічну сутність напрямів та підходів, які сформувалися в контексті філософії освіти, І. Передборська пропонує розглядати за допомогою запропонованого П. Фейєрабендом принципу проліферації, згідно з яким методологічний простір філософсько-освітньої царини розглядається як ризоморфна структура, в якій перетинаються та взаємодіють абсолютно відмінні підходи та напрями, а їхня взаємна критика таким чином стимулює наукове пізнання. Провідними тенденціями, які впливають на становлення сучасного філософсько-освітнього дискурсу, дослідниця називає орієнтацію на світоглядний, методологічний та гносеологічний плюралізм, розширене тлумачення раціональності, синтез позитивістських, соціально-антропологічних, постмодерністських положень [19, с. 42]. Це стає підставою для інституалізації в проблемному полі філософії освіти таких напрямів, як: аналітичний, критико-раціоналістичний, необіхевіористський, неопрагматичний, соціал-конструктивістський, емансипаторсько-педагогічний, діалогічний, екзистенційно-герменевтичний, гуманітарно-педагогічний, постмодерністський, феміністський та синергетичний.

Експлікуючи предметне поле філософії освіти, Б.С. Гершунський вбачає в ньому «найбільш загальні, фундаментальні основи функціонування і розвитку освіти, які у свою чергу визначають критеріальні засади оцінки також достатньо загальних

міждисциплінарних теорій, законів, закономірностей, категорій, понять, термінів, принципів, постулатів, правил, методів, гіпотез, ідей і фактів, що відносяться до освіти і через інтегративну сутність основ також мають інтегративну природу» [5, с. 90]. Про потребу експлікації статусу філософії освіти говорить і Б.Л. Вульфсон, який пропонує чотири його визначення [4, с. 39–45].

Вихідним для дослідника є припущення про те, що філософію освіти як галузь філософського знання, подібно до інших галузей, можна вважати прикладною філософією. З огляду на це її предметом є загальні проблеми освіти, що досліджуються з філософських позицій.

Друга його позиція заснована на ототожненні філософії освіти із загальною педагогікою, вона розлого прокоментована у творах класиків німецької філософії, а також у працях К.Д. Ушинського, В.В. Зеньковського, С.І. Гессена та ін.

Третє визначення полягає у визнанні наукової автономії філософії освіти. Ця позиція суголосна думці Б.С. Гершунського, відповідно до якої «філософія освіти – це самостійна сфера наукового пізнання» [5, с. 90].

Четвертий статус пов'язаний із трактуванням філософії освіти як загальної теорії світу та людини, що передбачає систему уявлень про світ, що має власну змістову структуру, певні організаційні принципи та мету і місце людини у цій системі. Цей підхід обґрунтовує розмаїття предметного поля філософії освіти, її інтегральність та міждисциплінарність, що відкриває перспективи для наукової творчості та пошуку можливих концептуальних трансформацій.

Отже, завданням філософії освіти стає осмислення кризи освітнього процесу та вичерпаності класичної освітньої парадигми, зіставлення різних концепцій освіти та форм її теоретичного усвідомлення у психології, педагогіці, культурології, соціології виховання тощо. Рефлексія над ними дозволить критично оцінити та знайти граничні основи освітньої системи і педагогічної думки, які можуть слугувати основою консенсусу таких суперечливих позицій. Нині, коли проблемне поле філософії освіти набуло більш чітких контурів, увиразнивши предмет та об'єкт свого дослідження, ця суперечливість є особливо очевидною.

Контраргументи з приводу інституалізації філософії освіти в науковому дискурсі висловлюються почасти доволі гостро. Так, Н.Я. Лернер переконує в тому, що ще не настав час для визнання «цілісної філософії освіти, йдеться всього лише про філософські питання освіти» [18, с. 17]. Ще більш категоричним є судження Г.Н. Філонова, який вважає, що не існує такої галузі знань, як філософія освіти, а досліджувати потрібно «актуальні філософські проблеми теорії педагогіки та освітньої сфери в цілому» [17, с. 15]. Так само недвознач-

ною є позиція Ф.Т. Михайлова, який впевнений у тому, що «...філософія освіти у кращому разі – це філософськи рефлексивна критика емпіризму в педагогічній теорії, проте аж ніяк не її «частина, що претендує на «загальний підхід» щодо розмаїття освітніх практик, які марно намагаються реалізувати абстракції не менш розмаїтих і різних педагогічних концепцій» [11, с. 117].

Для В.В. Краєвського філософія освіти являє собою конгломерат підходів, концепцій та методологій усвідомлення й аналізу проблем освіти, а тому вона – не більше ніж еkleктична сфера використання певних філософських знань, проблем та категорій філософської реальності, а заміна конкретного педагогічного дослідження «філософуванням» із приводу педагогічної реальності тотожна ліквідації конкретно-наукових дисциплін загалом.

«Педагогіка, – вважає В.В. Краєвський, – єдина соціальна наука про освіту, а предмет філософського аналізу можна визначити як аналіз зв'язку найбільш широких уявлень про світ, суспільство і місце людини в ньому з педагогічною реальністю і її відображення у цій спеціальній науці» [8, с. 181–199]. Виходячи з таких міркувань, дослідник наполягає на строгому розмежуванні сфери повноважень філософії та педагогіки.

Проте пам'ятаємо: будь-яка критична позиція є своєрідною заявою про інтенсивність осмислення сучасних проблем освіти і має нині сприйматися не як тотальне заперечення, а передусім як можливість утвердження нових ідей, за допомогою яких прокладаються вектори іншої парадигми розвитку. Як відзначає Л.В. Хазова, освітні системи світу зазнають радикальних трансформацій, що відбуваються як унаслідок спонтанного розвитку, так і шляхом цілеспрямованого реформування, яке не завжди приводить до очікуваних результатів. Дослідниця пояснює це тим, що між пластами обґрунтувань, між філософськими дисциплінами та інтелектуальним забезпеченням соціотехнічної практики у сфері освіти відсутня спадкоємність, а також рефлексія на те, які цілі та інтереси переслідує саме реформування. А тому очевидно є потреба «з'ясування вихідних принципів, ціннісних орієнтирів перетворень і розробки методології їх використання як основи трансформації системотворчих елементів освіти» [20].

Варіативність вимірів філософії освіти засвідчують російські дослідники А.П. Огурцов і В.В. Платонов. Вони стверджують думку про те, що філософські концепції освіти, співіснуючи, конкуруючи та змінюючи одна одну, базуються на відповідних образах освіти, які являють собою первинні «образи-інтуїції», що задають специфічне бачення освітньої реальності та які можна вважати точкою відліку аналізу освітніх процесів. Першою дослідники вважають позицію трансценденталізму, яка

прокладає дистанцію між філософською свідомістю та реальністю і ставить акцент на процедурі відстороненої рефлексії щодо процесів і системи освіти. На противагу їй, іманентна позиція тісно вплетена в освітні акти, освіта здійснюється в контексті самого життя, а головними процедурами її осмислення є вживання, розуміння та інтерпретація. Відповідно, перша позиція поіменована як «свідомість-про-світ освіти», а друга – «свідомість-у-житті освіти». Більша вага у формуванні образів освіти відведена саме іманентній позиції, в контексті якої освіта постає як:

- формування самосвідомої особистості в розмаїтих історичних способах об'єктивації духа (гуманітарна філософія освіти);

- розроблення вільної від цінностей, нейтральної мови спостереження, на основі якої можна уніфікувати і науку, і освіту (філософія освіти логічного позитивізму);

- досягнення мовної компетенції і освоєння розмаїття «мовних ігор» у контексті прагматики рідної, природної мови (філософія освіти лінгвістичного аналізу);

- діалогічна зустріч «Я» і «Ти» як взаємоінтенційної вихідної діади педагогічної взаємодії «вчитель – учень» (діалогічна філософія освіти);

- послідовність спроб і помилок, постановки і вирішення проблем, відкритий інноваційний процес, що розвиває критичну раціональну свідомість і самосвідомість (філософія освіти критичного раціоналізму);

- становлення особистості в статусі Homo educandus (педагогічна антропологія).

На думку О.Є. Крашневої, смислова багатозначність філософії освіти дозволяє виокремити:

- філософію освіти як наукову педагогіку або теорію освіти (науково-педагогічний аспект);

- філософію освіти як методологію педагогічної науки (методолого-педагогічний аспект);

- філософію освіти як осмислення процесу освіти та її відповідності родовій сутності людини (рефлексивно-філософський аспект);

- філософію освіти як інструмент аналізу педагогічної реальності (інструментально-педагогічний аспект) [9].

Навіть побіжний погляд на вказану поліваріативність та багатозначність предметного поля філософії освіти говорить про те, що нині освіта перестає бути прерогативою винятково освітніх закладів та інституцій. Не можна не погодитися з Л.В. Хазовою в тому, що «принципово новою ситуацією в розвитку освіти є те, що вона дедалі більше перегукується з культурою» [20]. З одного боку, маємо своєрідну «експансію» освіти на суспільство – освіта наче «перетікає» з освітніх інститутів у соціокультурне середовище, а з другого – більш впевнено репрезентують себе ті форми освіти, які були донедавна розчинені в різних сфе-

рах соціальної дійсності, так що цілком правомірно говорити про освітнє суспільство з багатоманітною складною системою знань, новими типами комунікацій, новими варіантами інтеграції науки і освіти, а також високо затребуваним освітнім потенціалом національних культур. Найважливішим принципом, який зумовлює сутність і напрям розвитку освітніх форм, дослідниця вважає принцип соціоморфності, згідно з яким освіта має бути унікальною, індивідуальною та адекватною «морфе» культурних, національно-етнічних, культурних та інших відносин. І саме ця відповідність стане гарантом відповідності вимогам розвитку конкретного суспільства з огляду на його історію, традиції та соціогенетичні механізми.

Потрібно підкреслити, що філософія освіти знайшла своє відображення у відповідних національних доктринах освіти. Зокрема, в Україні вона декларується як автономний, самодостатній, оригінальний та цілісний науковий напрям пошуку в контексті глобалізації, європейської інтеграції та національної самоідентифікації. «За роки незалежності для найбільшої гуманітарної сфери – освіти, всупереч кризовим явищам, удалося закласти основи її теоретико-методологічного та науково-методичного супроводу. Осердям відповідних наукових організацій України постала Національна академія педагогічних наук України, утворена в 1992 р. Водночас становлення цілісного супроводу не завершено», – йдеться в Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [12]. З 2005 р. у Києві видається часопис «Філософія освіти», який заснували Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Українська академія політичних наук. У цьому плані доцільно виокремити цикл праць «Філософія освіти: пошук пріоритетів». Метою цього видавничого проекту став глибинний аналіз педагогічної матриці України та її ролі в освітньому просторі Європи та світу, концептуально-теоретичний складник сучасного світового дискурсу освітньої політики, а також ключові проблеми освіти в умовах глобалізації [24]. В означеному дослідженні акцентовано увагу на принципово нових соціально-філософських основах розвитку освітнього процесу, невіддільного від нової картини світу, її сутнісними рисами та місцем людини у сучасному освітньому просторі, накреслена стратегія і тактика майбутніх перетворень, що мають сформувати належний та відповідний «духові епохи» образ освіти [13].

Зауважимо, що у навчальному посібнику «Філософія освіти», який адресовано спеціалістам та магістрам педагогічних спеціальностей, «дух епохи» постає як «загальна парадигма розвитку освіти» [19, с. 10]. Для експлікації цього поняття автор розділу I «Предмет філософії освіти крізь

«дух епохи» В. Андрущенко називає три складники, які визначають зміст цього поняття: перша являє собою філософське узагальнення, інтерпретацію та оцінку сенсу всього, що проявляє себе в наявних формах культури, друга передбачає порівняння цього сенсу з досвідом буття людини з метою розкрити «таємницю соціального» (С. Франк), а третя апелює до прогнозу перспектив людського розвитку та його рушійних сил. Таким чином, «дух епохи» є нічим іншим, як філософським узагальненням найвеличніших наукових і культурних надбань, виходячи з яких людство вибудовує свою соціальність, проектує майбутнє, готує до життя в ньому підрастаюче покоління» [19, с. 11]. Прикметно, що у статті «Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи» В. Андрущенко називає «дух епохи» тією субстанцією, що зумовлює філософію освіти як загальну настанову її стратегічного розвитку [1, с. 8]. На його думку, Національна доктрина розвитку України у XXI столітті є однозначно відповідною «духу епохи», що позначена процесами глобалізації та антиглобалізації, «прискореною динамікою соціокультурних процесів, підйомом авторитету особистості і гуманістичних цінностей» [19, с. 22]. Загальною філософією, що визначає роль і статус освіти, В. Андрущенко називає філософію людини. Щодо самого спрямування процесу філософування у сфері освіти його позиція суголосна баченню С. Кузьміної, яка вважає це філософування творчістю культурного самоусвідомлення, експлікацією «найсуттєвіших цінностей і способів самореалізації особистості, соціальної групи, «точок росту» традиції» [10, с. 5].

Саме тому філософськи обґрунтована освіта, на думку В. Шевченка, – це передусім «граничний» соціокультурний архетип. «Зрештою, освіта, – резюмує автор, – це саме суспільство в стані свого соціокультурного самовідтворення, тому спостерігаємо упорядковане і безладне перемішування й напластування розмаїття, набування, використання і творення знань і незнання, інформації і дезінформації, необхідного і надмірного тощо» [22, с. 25].

Так чи інакше філософія освіти має передбачити право на самотворення особистості, адже освіта, згідно з Т.Д. Жовтуном, постає як «конститування, а не конструювання людини ззовні» [7, с. 17–24], позаяк у процесі самотворення людина нагадує духовну монаду, яка відображає в собі цілий світ і є відкритою буттю. Вона і концентрована точка, і тотальність водночас.

Висновки. Таким чином, сутність освітніх процесів нині зведена до обґрунтування необхідності особистої відповідальності за світ у його відкритості, нестійкості та нелінійності. У статті експліковано різні смисли поняття філософія освіти, її статус та завдання, а також здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів інституалі-

зації філософії освіти в сучасному педагогічному просторі.

Визначено, що філософія освіти нині постає і як динамічна самосвідомість соціокультурного плану буття, і як умова виживання людства, і як найважливіший інститут збереження і відтворення духовного потенціалу окремої людини, народу, нації. Усе це зумовлює потребу трансформаційних процесів у сучасному освітньому просторі на засадах соціокультурної переорієнтації та конститування живого універсуму особистості.

Інституалізація філософії освіти дозволить накреслити перспективи та тенденції модернізації сучасного педагогічного простору, виробити адекватну стратегію і тактику сучасної освітньої політики.

Дослідження може стати основою загальних курсів і спецкурсів із проблем філософії освіти, педагогічної антропології, історії педагогіки тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи. *Філософія освіти*. 2006. № 3. С. 6–12. С. 8.
2. Антология гуманной педагогики / сост. Н.Н. Дорофеева, А.Г. Шишкина. Москва : Издательский дом Ш. Амонашвили, 2004. Вып. 9. Спенсер. С. 33.
3. Архипова О.В., Шор Ю.М. Идея образования в контексте постнеклассической парадигмы. *Мир культуры и культурология : альманах научно-образовательного культурологического общества России*. Санкт-Петербург : Изд-во РХГА, 2013. Вып. III. С. 174–182.
4. Вульфсон Б.Л. Философия образования: «Круглый стол» журнала «Педагогика». *Педагогика*. 1995. № 3. С. 39–45
5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). Москва : Совершенство, 1998. 608 с. С. 90.
6. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. Москва : Издательская корпорация «Логос», 2000. 224 с.
7. Жовтун Д.Т. Философия образования XXI века. *Социология власти*. 2011. № 3. С. 17–24.
8. Краевский В.В. Научный статус педагогики в контексте социальной практики. *Наука, образование, инновации: докл. и тез. Всерос. конф.*; сост. А.Э. Анисимова и др. Москва : МГПУ, 2009. С. 181–199.
9. Крашнева О.Е. Философия образования. Социально-философский анализ предметной области : дис. ... канд. филос. наук. Ростов-на-Дону, 2005. 179 с.
10. Кузьміна С. Філософія освіти та виховання у київській академічній традиції XIX – початку XX ст. : монографія. Сімферополь : Н. Оріанда, 2010. 552 с.
11. Михайлов Ф.Т. Философия образования: ее реальность и перспективы. *Вопр. философии*. 1999. № 8. С. 110–117.
12. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / нац. акад. пед. наук України ;

редкол.: В.Г. Кремень та ін. ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.

13. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <http://www.mon.gov.ua>

14. Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. Санкт-Петербург : РХГИ, 2004. 520 с.

15. Розин В.М. Философия образования: Этюды-исследования. Москва : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2007. 576 с.

16. Талалова Л.Н. Философия образования и вызовы современного поликультурализма. *Диалог цивилизаций: Восток – Запад. Глобализация и мультикультурализм* : докл. и выступл. VII Межд. философ. конф. ; под ред. Н.С. Кирабаева и др. Москва : Изд-во РУДН, 2004. С. 99–100.

17. Филонов, Г.Н. Воспитательный процесс: методология и специфика исследования. *Педагогика*. 2000. № 9. С. 15.

18. Философия образования: круглый стол. *Педагогика*. 1995. № 4. С. 17.

19. Філософія освіти : навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 329 с.

20. Хазова Л.В. Социально-философские основания, тенденции и перспективы развития современного образования ; автореф. дисс. ... д-ра филос. наук. Томск, 1998. 44 с.

21. Цой Г.А. Изменение философской парадигмы образования. *Известия Томского политехнического университета*. 2010. № 6. С. 137–140. URL: <http://www.phil-ed.ru/>

22. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 18–29.

23. Global Education Future (GEF). URL: <http://edu2035.org/ru/>

24. Scientific Social Community. URL: <https://www.science-community.org/uk/node/28799>